

DİNDE DERİN VE İNCE ANLAYIŞ

H. Ali ERDOĞAN

Fıkıh kelimesi sözlükte "bir şeyi iyi bilmek, konunun içyüzünü ve inceliklerini anlamak" manasına gelir. Dini terim olarak fıkıh, Allah'ın Mushaf'taki ayetlerini, dini hükümlerin hikmet ve gerekçelerini delilleriyle anlamak ve kavramak demektir. Fıkıh ilminde uzman olan kimselere fakih (çoğulu fukahâ) denir.

Fıkıh, İslam tarihinin ilk dönemlerinde dini/şer'î delillerden hüküm elde etme faaliyeti olan icthat (istinbat) anlamında kullanılmış, zamanla fakih ve müctehid eş anlamlı birer terim haline gelmiştir. Fıkıh kelimesi Tevbe suresinin 122. ayetinde (لِيَتَّقُوا) şeklinde geçer. Dini bir ilim dalı olan fıkıh, kişinin kendi lehine ve aleyhine olan dini hükümleri bilmesidir.

Yüce Allah katında bilgi çok önemli bir değer ölçüsüdür. Bilgi sahipleri ile cahillerin eşit olmadıkları, aralarında büyük farklar olduğu Kur'an'da çok açık bir şekilde ortaya konulmuştur:

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا ۖ...
يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ

"De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu bunu ancak akıl sahibi olanlar anlar." (Zümer/9) Dünyada artması için dua edilmesi istenen yegâne değer bilgidir: "Deki: Rabbim ilmimi artır" (Taha/114) İlimde rüşuh sahibi, yani uzman olmanın ahiretteki ödülü ise çok büyüktür:

لَكِنَّ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ

وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ
وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ أُولَٰئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا

"Onlar arasından

İlimde derinleşmiş olanlar ile müminler ki bunlar sana indirilene ve senden önce indirilmiş olana iman edenler, namazı

kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve âhiret gününe

inanırlar başkadır. İşte onlara büyük mükâfat vereceğiz." (Nisâ Suresi/162)

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ
وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ
مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلَةٍ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ
وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا
يَذَكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ

رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ
أَنْتَ الْوَهَّابُ

"Sana kitabı indiren O'dur. O kitabın bir kısım âyetleri muhkemdir, ki bunlar kitabın esasıdır; diğerleri ise 'müteşâbih'tir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te'vil/yorum yapmak için ondaki 'müteşâbih'lerin peşine düşerler. Halbuki onun te'vilini ancak Allah; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler/ilimde rasihun olanlar bilir.

Onlar derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. Bunu yalnız selim akıl sahipleri düşünüp anlarlar. Rabbimiz! Bizi doğru yola erdirdikten sonra kalplerimizi eğiltme, bize tarafından bir rahmet bağışla. Hiç kuşku yok ki, lutfu en bol olan yalnız sensin." (Âl-i imrân Suresi/7-8)

İnsan Allah katında çok değerlidir (İsra/70) ve mükemmel bir donanımla (Tin/4) yaratılmıştır.

Hayata ilahi bir kayırma ve donanımla başlayan insan robot değildir. Önünde doğrularla birlikte hata yapma riski de olan bir sınav alanı vardır. Eğer insan robot olsaydı kendisi için yazılan programın dışına çıkamaz, sınavın da bir anlamı olmazdı.

Yüce Allah dünya hayatında karşılaştığımız önemli sorunların çözüm yollarını elçilerine gönderdiği vahiyler ile göstermiş, bununla beraber insanoğluna bir inisiyatif alanı da bırakmıştır. İşte bu noktada bilginin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu alanda bilgi sahibi insanların etkili ve yetkili olması doğaldır. (Nahl/43, Enbiya:7) Zira bilginin ön planda olmadığı ortamlarda fitne, kaos ve kargaşa hakim olur.

Kur'an'da 'muhkem ayetler'den daha çok 'müteşabih ayetler' olması üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Müteşabih ayetlerin tev'ilini/yorumunu, ne anlama geldiklerini ancak Allah Teala'nın ve 'ilimde rasih/uzman' kimselerin biliyor olması dikkate şayan bir husustur. Muhkem ayetlerin aksine müteşabih ayetler farklı manalar çıkarılmaya müsait ayetlerdir.

Hayat çok dinamik/değişken, sorunlar ise çetrefillidir. Tarihi bir gerçektir ki alimler tarafından benimsenen farklı metotlar, farklı görüşlerin, yorumların ve mezheplerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Herhangi bir alimin mezhebini/metedolojisini herkesin beğenme ve kabul etme mecburiyeti yoktur. Bunlar bilgi ölçüsünde tenkit de edilebilirler. Hiç kimsenin bu dinde peşinen bir üstünlüğü ve dokunulmazlığı da yoktur.

"Kur'an'da mezhep yoktur. O halde mezheplere de gerek yoktur" gibi oldukça basit, slogan düzeyine indirgenmiş sözlerin hiçbir kıymeti harbiyesi yoktur. Bunlar sığ ve tutarsız tezlerdir. Bu sığ ve tutarsız görüş sahiplerine "anayasa varken niçin kanunlar/yasalar çıkarılıyor? Niçin yönetmeliklere, tüzüklere gerek duyuluyor?"

Anayasa ve diğer yasalar varken niçin yargısal içtihatlarla gerek duyuluyor?" diye sorarsanız cevap alamazsınız. Bu tiplerin toplumu aydınlatma ve eğitime gibi bir amaçları da yoktur.

Mezheplerin/Fıkıh Ekollerinin ortaya çıkmasının en büyük nedeni bizzat Kur'an ayetleridir. Bunun da şüphesiz birçok hikmeti

vardır. Buna örnek olarak Maide/6. ayeti verebiliriz:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"Ey iman edenler! Namaz kılmaya/salata kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuklara kadar (yıkayın). Eğer cünüp olursanız temizlenin. Şayet hasta veya yolculuk halinde bulunursanız veya içinizden biri ayak yolundan gelirse yahut 'kadınlara dokunursanız', bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz."

Ayette 'kadınlara dokunmaktan' (لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) bahsediliyor. Alimlerden bir kısmı bu ifadeyi mecazi anlamda, 'cinsel temas', diğer bazıları da hakikat anlamında, alel'ade bir 'kadına dokunma' şeklinde anlamış ve bunun neticesinde abdest konusunda iki farklı hüküm istinbat (farklı anlam çıkarma, dolayısıyla anlama) etmişlerdir. Bu hüküm içtihadını/istinbatını beğenmeyebilir, yanlış bulabilir ve hatta ret de edebilirsiniz. Ama insanoğlunun 'dini ve hukuki metinlerden farklı hükümler çıkardığını göz ardı edemezsiniz.

Velev ki bu metin Kur'an olsun... Bu değişmez hakikati reddetmek gerçeği değiştirmez.

Nisâ Suresi/83:

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَالْأُولَىٰ إِلَيْهِ لَعَلَّمَهُ الَّذِينَ يُسَنِّطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا

"Kendilerine güven veya korku veren bir haber geldiğinde onu yayıyorlar. Halbuki onu Resûlullah'a ve aralarından yetki sahibi kimselere götürselerdi, içlerinden, 'haberini mâna ve maksadını çıkarabilenler' şüphesiz onu anlardı. Size Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, azınız müstesna, şeytana uyup giderdiniz."

Ayette 'haberini mana ve maksadını çıkarabilenlerden yani ehl-i istinbat/içtihattan bahsediliyor. Demek ki insanlar kendilerine ulaşan haber, bilgi, dini ve hukuki metinlerden aynı sonuçları çıkarmıyor, çıkaramıyor. O nedenle fıkıh/dini bilgi konusunda uzmanlar yetiştirmek bu ümmete Allah'ın kesin bir emridir: Tevbe Suresi/122:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

"Bununla beraber müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde 'yeterli bilgi sahibi' olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar."

Yüce Allah bu ayette adeta kör gözlere parmak sokarcasına savaş esnasında bile terkedilmesini uygun bulmadığı bir emir vermektedir. Kur'an'ın kendilerine yettiğini iddia edenler bu ayet üzerinde de düşünmelidirler.

Bu ayete rağmen sadece meal okumayı yeterli gören, ilmi ve alimi küçümseyen anlayışın gerçekleri görme imkânı yoktur. Kur'an daha ne desin? Konunun önemini daha açık ve kesin olarak nasıl ifade etsin? Ayetteki (لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ) ibaresi yeteri kadar açık değil mi?

Ayette geçen (كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ) "toptan sefere çıkmasalar" demektir.

Dini konularda gerçekleşmesini temenni ettiğimiz güzel sonuçlar olabilir. Keşke mezhepler olmasa, dini anlamada ve

yaşamada birlik olsa diyebilirsiniz. Keşke dini ve hukuki metinlerden ve Kur'an'dan her Müslüman aynı sonucu çıkarsa. Ama bu, bugüne kadar mümkün olmamış, olamamıştır.

Bu saatten sonra da olması mümkün değildir. Hayatın gerçeklerinden ve insanı etkileyen kültürel çevre ve şartlardan az çok haberdar olan insanlar hayal aleminden çıkarak gerçeklerle yüzleşmeye mecburdur.

Bunları ifade etmekle 'mevcut durumla yetinelim, bundan iyisi can sağlığıdır' demiş olmuyoruz. Elbette yapılacak ve başarılacak çok görevlerimiz var. Bunu da muarızları susturmaya dönük ve slogan düzeyinden öte geçmeyen sözlerle değil seviyeli bilgi paylaşımları ile ve mümeyyiz vasfımız olması gereken 'vasat ümmet' olmakla başarabiliriz.

Yazımızı fıkıh konusundaki çok meşhur bir hadis ile tamamlayalım: *"Allah, hayrını murat ettiği kimseyi dinde fakih/ince anlayışlı kılar"* (Buhari ve Müslim)